

СОЦІОЛІНГВІСТИКА

УДК 81.23

Л. В. Клименко

ДОСВІД ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ:
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті комплексно досліджено досвід провадження мовної політики у Франції, що є актуальним через нагальну необхідність визначення стратегічних пріоритетів й орієнтирів для реформування національного мовно-культурного й інформаційного просторів України. Розглянуто різні історичні заходи з боку держави щодо врегулювання застосування мов на її території. Визначено сучасний статус і особливості використання французької мови у суспільстві. Проаналізовано деякі аспекти сучасного термінотворення. Окреслено роль франкофонії у галузі міжнародного співробітництва. Результати вивчення історичного досвіду французької політики пуризму, а також сучасних механізмів збагачення французької мови можуть отримати практичну цінність у розробці і запровадженні нової Концепції мовної політики в Україні.

Ключові слова: французька мова, мовна політика, державна мова, статус мови, термінотворення, франкофонія.

Klymenko L. V. The French Language Policy Experience: Historical Aspects and Current Trends. *The necessity to identify strategic priorities and benchmarks for reforming the Ukrainian language-cultural and informational spaces caused this case study's relevance. The French national language policy experience aimed as the analysis main problem has been comprehensively studied. In the historical context, various state measures aimed at regulating the languages use have been considered. The French language actual status and its use features have been determined. Some aspects of modern term creation have been studied. The role of Francophonie in the field of international cooperation have been defined. The conclusion of the historical experience study of the French purism politics, which has been consistently introducing measures aimed at protecting its language and affirming the French as the only official language of the state, as well as modern mechanisms for enriching the French language, can be of a practical value in the new linguistic Concept implementation in Ukrainian society.*

Key words: French language, language policy, language status, state language, term creation, Francophonie.

Указом Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» стверджується, що мовна політика (далі за текстом МП) посідає чільне місце в системі державних пріоритетів, а її стратегічним завданням є забезпечення неухильного дотримання конституційних гарантій щодо всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин та задоволення мовних потреб громадян України [1]. Наразі надзвичайно актуальною постає необхідність визначення стратегічних пріоритетів й орієнтирів для реформування національного мовно-культурного і інформаційного просторів країни, проблема

формування державної МП, яка і досі залишається невирішеною. У цьому контексті вивчення досвіду вдалої зарубіжної МП вбачається надзвичайно актуальним.

МП держав часто пов'язано з таким поняттям, як нація. Останнім часом з'явилося багато літератури, присвяченої проблемам МП різних держав [2, 3], у яких аналізується зв'язок між мовою і нацією, вплив ЗМІ на мовну ситуацію в країні, досліджуються історичні та демографічні чинники. Теорія лінгвістичного детермінізму, авторами якої є Сепир і Уорф [4], розглядає мову як найважливішу ознаку етносу. Існують напрямки, які включають до своїх завдань розробку і дослідження мовнополітичних заходів з розвитку мови, вдосконалення її писемності, кодифікації її літературних норм, запобігання звуженню сфери поширення мови, її витіснення з певних областей життя [5]. Так, наприклад, в Британії в ХІХ столітті МП реалізовувалася доволі жорстко: вчителі били і карали учнів-валлійців, якщо вони говорили хоч слово рідною мовою. В Австралії перемогла двомовна ідеологія. Покажемо досвід Франції, яка впродовж не одного століття була і залишається піонером, принаймні на нашому континенті, послідовного запровадження твердої МП, спрямованої на захист своєї мови.

Завданням даної розвідки є вивчення досвіду МП у Франції, яка у новітній історії справила неабиякий вплив на МП деяких європейських держав, зокрема й наших сусідів, особливо після гарячих дебатів, які передували ухваленню чинного нині закону про вживання французької мови 1994 р. [6].

МП Франції стосується різних заходів з боку держави щодо врегулювання застосування мов на її території. Від 1992 р. французька є єдиною офіційною мовою у Франції, а МП держави, спрямована на ствердження французької як єдиної офіційної мови держави, від доби Відродження супроводжує формування французької нації.

Історично сформовані принципи МП французької держави в найзагальніших рисах вписуються в таку систему понять: 1) **центризм**, що виражається в прагненні сформувати унітарну єдиномовну (франкомовну) державу; 2) **експансіонізм**, що виражається в прагненні надати французькій мові (далі за текстом ФМ) загальний характер і поширити її на території всієї Франції і в інших країнах світу; 3) **пуризм**, що виражається в прагненні виробити і запровадити ідеально правильну форму ФМ [7].

Політика централізації й експансіонізму по відношенню до французької мови проводиться не тільки на територіальному, а й на структурному рівні, і ґрунтується на ігноруванні варіативності французької мови та прийнятті її у виключній одноманітності для всіх користувачів. Від часів заснування Французької Академії ця ідеологія виражається в пуризмі, що є основою МП французької держави. Академія вдалася до написання єдиного словника французької мови, зміст якого було орієнтовано на мову кращих поетів і письменників королівського двору.

Історики зазначають, що французьку МП було започатковано завдяки бажанню протистояти латині, щоб зменшити силу Церкви, одночасно збільшуючи владу монархії, а потому й держави [8]. Це сприяло достатньо

ранньому, порівняно з іншими європейськими країнами, перетворенню спільноти, об'єднаній географічною зоною, в націю.

Уже в монархічній Франції МП була спрямована на проголошення тільки однієї офіційної (французької) мови на шкоду латинської, а також існуючим діалектам і регіональним мовам. Ще в XIII ст. королівські нотаріуси вже писали французькою, а від XIV до XVI ст. ФМ поступово стає адміністративною мовою королівських статутів на шкоду латині. Ця тенденція конкретизується з оприлюдненням Франциском I указу Віллер-Котре 1539 р., що зобов'язав складати всі урядові й правові акти, послуговуючись винятково французькою. Мовна централізація у Франції особливо бурхливо розвивалася в XVII-XIX ст., коли остаточно вийшла з ужитку латинь, затухли діалекти, посилилася провідна позиція ФМ, а регіональні мови стали відчувати її сильний тиск. Завдяки концентрації економічного, політичного і культурного європейського життя у Франції французька вступила в етап існування у якості загальноєвропейської мови. Крім того, у XIX ст. Франція перетворилася на потужну колоніальну державу й об'єднала навколо себе за допомогою мови нові народи поза межами Європи.

У XVII-XVIII ст. епоха мовної централізації поступово перейшла в стадію мовного пуризму, тобто в період формування і поширення класичної норми ФМ всупереч латині, романським діалектам та іншим мовам Франції. Основним постулатом політики було те, що літературна норма є кращою і привабливішою за інші форми ФМ та мови інших народів.

Манера вишукано розмовляти, уміння користуватися літературною нормою ФМ стали ознакою приналежності людини до обраної частини суспільства. За цією ознакою представники еліти стали кваліфікувати людину як свого або чужого. У той же час у результаті поширення в країні загальної шкільної освіти вища форма французької культури, на думку пуристів, стала вульгаризуватися, освіта нівелювала культурну диверсифікацію франкомовних громадян, у зв'язку з чим загальний рівень культури в країні знизився. Це змусило пуристів боротися проти вульгаризації ФМ, проти реформ, які в граматиці, орфографії і лексики спрощували мову на догоду демократизації освіти і полегшення освоєння ФМ іноземцями.

Велику роль у пропаганді класичної норми ФМ відігравала школа. Дітей еліти суспільства вчили, як правильно писати, як ясно і згідно з планом викладати думки. У класах пропонувалися такі види письмових робіт: опис природи, формулювання визначень для різних явищ, понять і предметів, аналіз художніх текстів і висловлювань ораторів. Виконання відповідних вправ передбачало високий ступінь грамотності і правильності використання мовних стилів. Навчання супроводжувалося всякого роду приписами і заборонами, яким чином можна і яким не можна казати.

Як відомо, історично норма ФМ зародилася в результаті виключення деяких елементів, визнаних негідними до вживання в благородному суспільстві. Інакше кажучи, норма ФМ спочатку формувалася як соціальна категорія. Пуристичну ідею говорити французькою так, як говорять при королівському дворі, проголосив спочатку Франсуа Малерб, а за ним Клод Вожа.

Згодом стала розвиватися ідея про нормування мови в різних літературних стилях – високому, середньому і низькому. Таким чином, французька норма, яка водночас формувалася і визначалася з пуристичних і стилістичних позицій, стала носити національний характер.

Державна влада – королівська, імперська, республіканська – завжди використовувала мову в своїй національній політиці в якості засобу зміцнення національного устрою країни. Заходи в цій області відповідали принципу об'єднання розрізаних територій в єдину французьку державу і зміцнення її могутності шляхом централізації влади, економіки, культури і мови.

Сучасний статус і використання ФМ у Франції врегульовано положеннями Закону п° 94-665 від 4 серпня 1994 р. про використання французької мови [9]. Відповідно до Конституції мова Республіки, французька є основоположним елементом особистості та спадщини Франції, є мовою освіти, праці, торгівлі та служби суспільного призначення. Закон 1994 р. закріплює принцип, згідно з яким ФМ є мовою освіти, трудових відносин, комерційної сфери, суспільних комунікацій і державних органів, а також виступає привілейованою сполучною ланкою для країн, що входять до співдружності франкофонії. Завданням закону є забезпечення громадян «правом на французьку мову», зокрема шляхом надання їм можливості в повсякденному житті, на робочому місці, при задоволенні культурних потреб і здобутті знань отримувати інформацію французькою. Використання ФМ є обов'язковим у офіційно-діловій сфері, у позначеннях, оголошеннях, презентаціях, інструкціях із використання товарів чи послуг. Ті самі принципи застосовуються до будь-якої письмової, усної чи аудіовізуальної реклами. Всі написи чи оголошення, розміщені на вулицях і дорогах, у громадських місцях, транспорті, призначені для інформування населення, мають бути викладені французькою. Угоди, незалежно від їх предмету та форми, сторонами яких є юридична особа публічного права чи приватна особа, формулюються ФМ і не можуть містити ані іноземного виразу, ані іноземного терміну, якщо існують французькі еквіваленти, затверджені нормативними положеннями про збагачення ФМ.

Кожен учасник громадських зібрань, колоквиумів чи конгресів, організованих у Франції, має право висловлюватися ФМ. Документи, які роздають учасникам під час заходу для представлення його програми, повинні бути написані ФМ та можуть містити переклади однією чи декількома іноземними. Використання товарного знаку, торгової марки з іноземним виразом чи терміном заборонено юридичним особам публічного права, якщо існують встановлені французькі вирази чи терміни.

Таким чином, закон 1994 р., спрямований не на боротьбу за чистоту мови шляхом заборони на вживання іноземних термінів, а, насамперед, на закріплення офіційного статусу ФМ в усіх сферах діяльності, засвідчив бажання французького уряду підтримати мову як інструмент соціальної згуртованості населення і засіб міжнародної комунікації країни, яка відкрита для зовнішнього світу і бере участь в процесах глобалізації.

Політика централізації ФМ означала і свідомо призвела до знищення

місцевих діалектів романської мови, а також фактичного придушення регіональних мов Франції: бретонської, корсиканської, каталанської, баскської (хоча регіональні мови до сих пір залишаються в мінімальному активі національних меншин країни). У сьогоденній Франції вже немає громадян, які б користувалися тільки регіональною мовою; всі представники нацменшин стали білінгвами і обов'язково володіють французькою.

У 2001 р. міністр освіти Франції Жак Ланг офіційно визнав, що регіональні мови у Франції протягом більш ніж двох століть перебували в пригнобленому становищі, і заявив, що відтепер у школах дозволяється двомовне навчання. Шкільна підтримка навчання регіональним мовам менш ефективна, ніж сімейна, оскільки основна функція регіональних мовних форм полягає в забезпеченні спілкування у родині [10].

Незважаючи на певні досягнення в зміцненні свого становища, ФМ в кінці ХХ – початку ХХІ ст. стала втрачати свої позиції. Ксав'є Норт, керівник Генеральної делегації ФМ і мов Франції (*Délégation générale à la langue française et aux langues de France*), уточнює: «Протягом довгої історії (...) культ французької мови як єдиної мови держави підтримувався постійно. Однак в останні п'ятдесят років ця модель зазнала коливань в сторону змін, що похитнули статус французької мови. Минув той час, коли французька мова, стверджуючи свою міжнародну загальність, протиставляла себе виключно місцевим регіональним мовам, змагалася з ними і вступала в антагоністичні стосунки. У даний час вона знаходиться водночас у конфронтації до визнано домінуючої мови (англійської) і змушена змагатися з усіма мовами світу, деякі з яких у результаті міграційних процесів були імпортовані на його власну територію. В результаті таких обставин політика держави щодо французької мови змушена була змінюватися на вимогу нових тенденцій» [11].

На сучасному етапі ідеологія пуризму набуває у Франції нового осмислення у контексті зростання ролі США у світовій економіці і політиці, яке втілює прагнення відновити позиції французької, втрачені після Другої світової війни і розпаду французької колоніальної системи в 60-их рр. Саме у період 70-80-і рр. у Франції активізували роботу проти засилля англійської термінологічної комісії. К. Дезіре і Т. Орді відзначили наступне: «Все те, що не відноситься до національного надбання, викликає агресивну реакцію; і разом з німецьким словом або калькою з англійської відмітається все іноземне» [12].

Маніфестом проти вторгнення англійської мови у французьку стала праця французького перекладача, академіка Р. Етьємбля «Parlez-vous français?». В результаті її обговорення на державному рівні запроваджується формування «термінологічних комісій», місією яких, було запропонувати французьку термінологію, здатну конкурувати з англіцизмами, які все більш проникали до фахових мов і, потому, запровадити цю термінологію до фахових дискурсів. Саме у цей період народжуються французькі *baladeur*, *écran* та *clavier* замість англійських *walkman*, *screen* та *keyboard*. Цікавою в цьому контексті є історія винайдення чудового неологізму *ordinateur* (комп'ютер) замість англійського *computer*. Термін *ordinateur* був створений у 1955 році

латиністом і філологом Жаком Перретом на прохання фірми IBM France, від французького прикметника «ordinateur» що позначає творця, який привів світ до ладу «*Dieu qui met de l'ordre dans le monde*». [13].

Наразі механізм збагачення ФМ регулюється законодавчим чином. Центральну і вирішальну роль у запровадженні нових термінів традиційно відіграє *l'Académie française*, яка координує діяльність Комісії з збагачення ФМ (*la Commission d'enrichissement*) і роботу спеціальних експертних груп (*collèges*) при профільних міністерствах. Кожна група складається з двадцяти-тридцяти членів-волонтерів, і об'єднує фахівців галузі (представників компаній, асоціацій та ін.), журналістів, мовних фахівців (лінгвістів, спеціалістів з термінології, перекладачів) та представників адміністративних органів. Їх першочерговим завданням є виявити наукові і технологічні інновації, нові концепти, що потребують найменування французькою, а потому запропонувати Комісії з збагачення варіанти омовлення засобами ФМ. В свою чергу, Комісія з збагачення має розглянути запропоновані неологізми за трьома критеріями: 1). Необхідність: чи дійсно створення нового терміну необхідно для визначення поняття?; 2). Прозорість: чи термін безпосередньо пов'язаний з реальністю або поняттям, яке воно позначає?; 3). Коректність: чи відповідає термін морфологічним та синтаксичним принципам ФМ.

Кінцеве рішення про затвердження неологізму приймає *l'Académie française*, яка може як погодити, так і відхилити новий термін. Неологізми набирають чинності і вводяться до обігу лише після їхнього опублікування у спеціальному переліку в *Journal officiel*. Щороку виникає близько 300 нових термінів, які за законом мають увійти до вжитку замість іноземних еквівалентів у офіційній кореспонденції та документах будь-якого характеру, у французькій редакції комерційних контрактів. У разі відхилення неологізму або визнанні недоцільності винайдення нового терміну *Journal officiel* публікує методичні рекомендації.

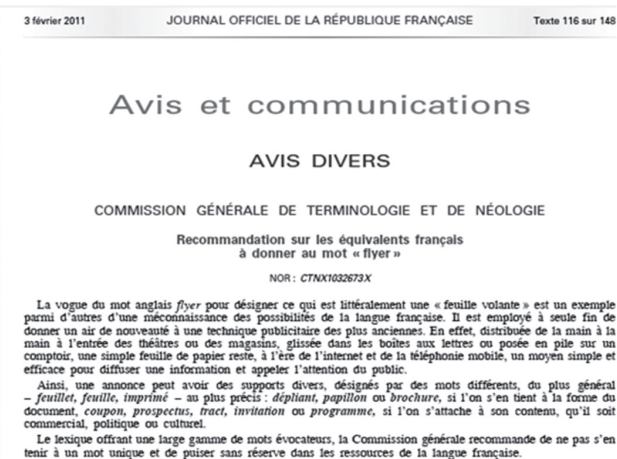

Рис. 1. Рекомендації щодо вжитку французьких еквівалентів англ. FLYER

Так, рис. 1 містить рекомендацію щодо вжитку французьких еквівалентів замість англійського FLYER. Починається текст з аргументу про те, що введення англ. лексеми FLYER (що буквально означає «літаючий лист») у французьку, є просто модною стратегією, спробою осучаснити традиційні рекламні технології, давно знані у Франції, прикладом браку знань про можливості ФМ у цій сфері. Далі приклади унаочнюють широкий синонімічний ряд французьких термінів на позначення рекламних листівок у залежності від контексту: від найбільш загальних — *feuillet, feuille, imprimé* —, до більш конкретних *dépliant, papillon* або *brochure*, наводиться синонімічна добірка за формальними або змістовими ознаками — *coupon, prospectus, tract, invitation* чи *programme*. Така синонімічна варіативність доводить недоцільність розробки нового французького терміну-еквівалента англійського *flyer* на користь вживання термінології з ресурсів ФМ.

Завершальним етапом запровадження неологізмів є реєстрація у базі *FranceTerme* [14], після чого вони стають доступні загалом. Ресурс *FranceTerme* виконує центральну функцію у МП Франції, сприяючи збагаченню ФМ, заохочуючи уточнення понять, збір термінологічних даних і структурування їх у базі даних. Користувачі у вільному доступі мають змогу отримати французький еквівалент пошукуваного терміну. Так, наприклад, при введенні до рядку пошуку англ. терміну *bookcrossing*, що означає практику залишати книжки у доступному публічному місці, щоб дати змогу іншим її прочитати і зробити те саме в свою чергу, отримуємо французький еквівалент терміну — *passe-livre*.

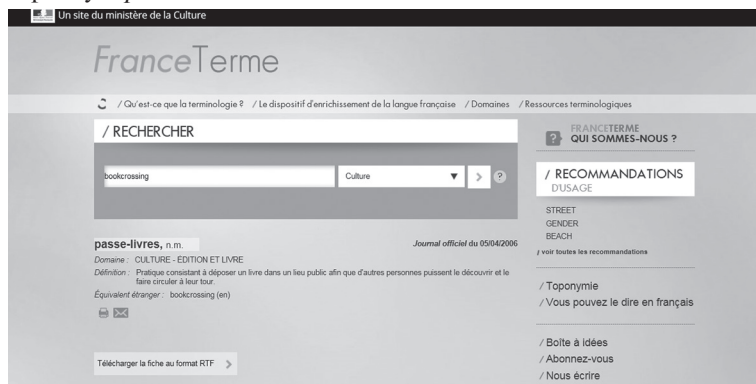

Рис. 2. Зразок пошукової сторінки термінологічного ресурсу FranceTerme

Цікаво, що у разі відсутності еквіваленту, користувач може зареєструвати іноземний термін як такий, що потребує французького відповідника, і питання буде винесено на розгляд профільної комісії.

Описаний вище механізм збагачення ФМ є віддзеркаленням офіційно прийнятого у Франції підходу до розуміння структурного і функціонального устрою ФМ. Ж.-М. Клінкенберг позначає його терміном «есенціалізм» і розуміє як навмисну відмову від розгляду можливої зовнішньої

варіативності, яка представляє її найважливішу характеристику: «Сьогодні добре видно, що французька мова різноманітна (...) І хіба може бути інакше, адже мова посідає великою розмаїтістю засобів, що відповідають найвибагливішим потребам (...) Різноманіття французької мови особливо виражається в її здатності позначати широкий спектр різних ситуацій. Вона більше не є монополією тих, хто пов'язаний між собою єдиним спогадом про Імперію або про Жанну д'Арк» [15].

Проте практика доводить, що ця директивна політика недостатньо ефективна, і англійська термінологія продовжує поширюватися у ФМ. В умовах лібералізації та глобалізації державні директиви не відіграють такої важливої ролі, як раніше; більш ефективно діє загальний закон вільного розвитку мов під дією мовної практики звичайних користувачів і фахівців.

У сфері зовнішньої політики, завдаючи опір глобалізації та «англізації», французька культура і ФМ продовжують намагання об'єднати навколо себе інші культури. Особливо яскраво це проявляється в рамках поширення **франкофонії**, де єдина мовна система об'єднує різні культури, різні світобачення, різні способи поведінки, спілкування й освоєння знань. З 1999 р. у рамках Міністерства закордонних справ діє Генеральна дирекція міжнародного співробітництва та розвитку, метою роботи якої є проведення французької політики в галузі міжнародного співробітництва. Вона здійснює діяльність у сферах наукового, культурного і технічного співробітництва, кооперації в галузі технічних засобів комунікації та ін., і спирається на розгалужену по всьому світу (900 представництв) систему різних культурних установ (служби співпраці і культурного дії, культурні центри, французькі інститути, «Французький Альянс», наукові центри, шкільні установи). У всіх своїх програмах вона пропагує поширення ФМ. Ця дирекція координує діяльність державних і приватних організацій сприяють поширенню і правильному використанню французької мови в освіті комунікації, науки і техніки.

Досвід Франції, яка впродовж не одного століття послідовно запроваджує заходи, спрямовані на захист своєї мови і ствердження французької як єдиної офіційної мови держави, і справляє неабиякий вплив на мовну політику інших європейських держав є показовим. Результати вивчення історичного досвіду французької політики пуризму, а також сучасних механізмів збагачення французької мови можуть отримати практичну цінність у запровадженні нової Концепції мовної політики в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Про Концепцію** державної мовної політики. Указ Президента України, URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>.
2. **Ожеван Н.** Язык политики и языковая политика: посттоталитарные проблемы преодоления этноязыкоцентризма. URL: <http://www.pandia.ru/text/77/274/555.php>
3. **Даниелян М. Г.** Русский язык в языковой политике современной Армении. *Вестник Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы*. 2004. № 44. С.47-51.
4. **Избранные труды** по языкознанию и культурологии: пер. с англ. Э. Сепир; ред. и предисл. А. Е. Кибрика. М.: 1993. 654 с.
5. **Eloy J.-M.** «Aménagement» ou «politique» linguistique? *Mots. Les langues du politique*.

1997. № 52. P. 7-22. 6. **Марусик Т.** *Дзеркало тижня. Україна!* №31, 02.09.2011, URL : <https://r2u.org.ua/node/1647>. 7. **Клоков В. Т.** Современный взгляд на языковую политику Франции. *Известия Саратовского ун-та.* 2009. Т. 9. Сер. Филология. Журналистика, вып. 2. 8. **Pontier J. M.,** Droit de la langue française (coll. « Connaissance du droit »), Paris, 1996, 156 p. 9. **Loi n 94-665** du 4 août 1994 (dite Loi Toubon). *Avenir de la Langue Française.* URL: <http://www.avenir-langue-francaise.fr/articles.php?lng=fr&pg=8>. 10. **Cerquiglini B.** Renouveau des perspectives sur la langue française: contre la monoglossie. *Dialogues et cultures,* 2001. № 45. Modernite, diversite, solidarity. T. 1. P. 99. 11. **North X.** La langue et l'Etat. *L'avenir du francais.* P., 2008. P. 39. 12. **Desirat H.,** Horde T. La langue française au XX-e siècle. P., 1976. P. 82. 13. **Depecker L.,** «Le mot ordinateur a trente-cinq ans », Les Échos, 23 avril 1990 14. <http://www.culture.fr/franceterme> [ел. ресурс]. 15. **Klinkenberg J.-M.** Les politiques linguistiques: pour qui? pour quoi? *Dialogues et cultures.* 2001. № 45. Modernite, diversite, solidarity. T. 1. P. 67-68.

Клименко Лада Вікторівна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник, Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, бульвар Тараса Шевченка 14, м. Київ, Україна.

Tel: +380503314428

E-mail: ledak@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8328-5325>

Klymenko Lada Viktorivna – Ph.D in Philology, Research Worker, Institute of Philology, Kyiv National Taras Shevchenko University, blvd. Tarasa Shevchenka 14, Kyiv, Ukraine.